

The article is devoted to the problem of development of pupils' idea about the Ukrainian translators' activities as a manifestation of the existential choice. It considers the following issues: the choice of translation activity as a civilian position, selection of texts for translation, choice of interpretive setting, the choice of the translation style. It emphasizes that it is reasonable to teach students the analysis of translation in the context of the interpreter's biography and creativity during Foreign Literature studying. It describes the kinds of training activities providing to emphasize the achievements of Ukrainian translation school.

Key words: choice, translation, translation style, Foreign Literature.

УДК 801.732:82–2

Олена Кобзар

МЕТОДОЛОГІЯ МІФОПОЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (НА ПРИКЛАДІ МІФОЛОГІЧНОЇ ДРАМИ)

У статті розглядається міфопоетичний аналіз як аналітичний метод дослідження художнього твору, котрий дозволяє виявити у тексті міфологічні мотиви, сюжети, образи на різних текстових рівнях та в різних контекстах, визначити їхні функції та вплив на реалізацію авторської ідеї.

Ключові слова: міфопоетика, міфологічний елемент, міфопоетичний аналіз, міфема, міфологема, текстовий рівень, контекст.

Міфопоетичний аналіз художнього твору, не втрачаючи своєї актуальності, залишається популярним та плідним методом літературознавчих досліджень протягом останніх десятиліть. Про міфопоетику як засіб інтерпретації текстів в різний час говорили С. Аверінцев, Р. Барт, Г. Блюменберг, Г. Гокель, Гр. Грабович, Ж. Дюран, О. Забужко, І. Зварич, М. Еліаде, О. Коляда, О. Лосев, Є. Мелитинський, М. та С. Мишаничи, В. Пропп, Л. Скупейко, Н. Ткачик, В. Топоров, О. Фрейденберг та інші. Проте методологія літературознавства потребує більшої кількості ґрунтовних досліджень з теорії та практики міфопоетичного аналізу, отже, **мета** статті — запропонувати одну з можливих методологій системного дослідження міфопоетики художнього твору.

Ми виходимо з того, що міфопоетичний аналіз є одним із аналітичних способів, котрий дозволяє виявити у творі міфологічні мотиви, сюжети, образи, які, завдяки власній ємності та виразності, дають можливість автору надати твору своєрідного й різнопланового змісту. Інтерпретація тексту за його міфологічними мотивами уможливує розкриття його імпліцитного символічного смислу, полісемантичності та притчовості. **Звідси**, Предметом міфопоетичного дослідження є проблеми міфологічного, символічного, архетипного як «найвищого класу універсальних модусів буття у знаку» (В. Топоров). Художні

тексти можуть виступати в «пасивній» функції джерел, що свідчать про присутність у них цих модусів, або ж в «активній» функції зразків міфотворення, коли вони самі формують і демонструють міфологічне, виводячи його з глибин несвідомого на рівень усвідомлення.

Зазначимо, що письменники по-різному позначають зв'язок із міфом, наприклад через залучення до твору імен міфологічних персонажів (починаючи з його назви) або через посилання на міфологічний контекст. Почасти вони вводять у текст міфологічну деталь (мотив, образ), які містять ключ для розуміння твору, посиляючись на стійкість міфологічного субстрату. Завдання міфопоетичного аналізу — виявити той елемент, що дозволяє вийти на більш широкий контекст, який формує смисл твору, або допомагає його віднайти. Сюжет твору може містити явні ознаки добре відомої міфологічної наративної схеми, або, як художній топос, не мати великого значення у потрактуванні твору. Тому для того, щоб надати твору міфологічного виміру, недостатньо використання елементів міфологічного походження, необхідно, щоб текст набував загальнолюдського позачасового значення.

Міфопоетичний метод аналізу художнього твору сприяє глибокому дослідженню його змісту, поясненню мотивації вчинків та поведінки персонажів, відкриває міжкультурні та інтертекстуальні зв'язки.

Досліджуючи міфопоетику літературних творів, науковці ставлять перед собою завдання класифікувати основні форми поєднання семантичного поля міфу і авторського тексту. Такі класифікації являють собою насамперед узагальнення основних підходів авторів до міфів, до функціонування елементів міфів у художньому тексті. Виділяють *три основні шляхи міфопоетики*: 1) використання автором традиційних міфологічних сюжетів та образів шляхом їхньої інтерпретації і трансформації (міфологічні елементи безпосередньо формують проблематику твору);

2) творення авторського міфу, коли організація художнього тексту підпорядковується законам поетики міфу (міф використовується як модель структури, за зразком якої створюється новий міф);

3) міфологічна стилізація, у якій автор лише формально імітує стиль міфу (міф відіграє роль декоративного елемента) [4, 39–40].

Оскільки більшістю літературознавців визнано, що «сам по собі» міф не може бути предметом дослідження, оскільки ми маємо справу лише з його «проявами» у вигляді літературного втілення, то метою міфопоетичного аналізу стає виявлення слідів та відголосків міфів («*рудиментів міфології*» (О. Лосев)) у художніх творах, їхніх функцій та впливу на реалізацію авторської ідеї. Тому сучасні літературознавці розвідки розглядають міф у літературі як явище поетики, обмежуючи таким чином предмет дослідження «*від різного роду розширених тлумачень міфу, перш за все від спроб представити його як вияв універсальної і вічної міфологічної свідомості, а також від архаїчного міфу*» [3, 13].

Розглядаючи міфопоетику конкретного твору, ми виділяємо два генетично пов'язані між собою, але принципово різні явища: архаїчну форму світосприйняття, запозичену автором з міфу, і продукт нової індивідуальної й свідомої міфотворчості. Новостворений міф являє собою метатекст чи «між-текст» (Р. Барт), у якому на різних рівнях, як рівноправні коди, присутні давніші тексти й архетипи. Завдяки цьому він стає складником культури, її пам'яттю, містить у собі не лише традиції минулого й сучасного, але і майбутнього. Цитати й ремінісценції з міфологічних творів, використання імен міфічних персонажів, архаїчних сюжетів та одвічних ідей, описи та інтерпретації творів минулого, які мають міфологічні структури, становлять сутність художнього діалогу культур та авторів.

Німецький дослідник Ганс Блюменберг у книзі «*Arbeit am Mythos*» (1979) визначає міфопоетику як «роботу над міфом», розрізняє базові міфи (*Grundmythos*), які зберегли інваріантне ядро архаїчного міфу, і міфи (*Kunstmythos*), штучно створені на основі «найпопулярніших» міфологем

шляхом трансформації в літературному процесі [6, 124]. Переважно друга категорія міфів і складає царину нашого дослідження.

Для аналізу міфологічних елементів і структур художніх творів у сучасному літературознавстві застосовуються чисельні методики, які, на нашу думку, доцільно розподіляти за основними аспектами їхнього використання.

1. *Семантичний аспект* вимагає залучення тезаурусної методики (використання енциклопедичних, тлумачних, фразеологічних словників і довідкової літератури), дефінітивної методики (виділення міфологем у тексті через експліцитно виражені значення), зіставної методики (виявлення спільних і відмінних рис первинних та літературних міфів), типологічної методики (виявлення подібності та різниці серед міфологічних елементів, їх угруповання за допомогою ідеалізованої узагальненої моделі).

2. *Функціональний аспект* досліджується за допомогою дистрибутивної (аналіз сукупності усіх оточень, у яких перебуває міфологема), функціональної (визначення функцій використання міфологічних елементів у тексті) методик.

3. Вивчення *структурного аспекту* зумовлює використання контекстуальної методики (розгляд міфологем у таких компонентах, як: а) тематичний, б) композиційний, в) хронотопний, г) характерологічний, д) сюжетний), методика структурного аналізу (розгляд з погляду структури всього тексту) [6, 17–21; 1, 56–68].

Ми розуміємо міфопоетику як авторський «літературний» міф, виходячи з чого пропонуємо послідовну методику аналізу міфопоетичного твору, яка складається з трьох етапів:

1) виокремлення міфологічних сюжетів і мотивів, які використовуються автором у художньому творі на різних рівнях тексту, дослідження їхньої трансформації відносно первинного міфу;

2) розгляд дій, становлення та характерів персонажів у ракурсі їхнього міфологічного походження та мислення, міфологічного спрямування їхньої репрезентації;

3) виявлення значення новоствореного міфу для розуміння дійсності як явища, що розвивається з точки зору автора та його персонажів, тобто в історичній перспективі та у взаєминах зі значеннями інших міфів зазначеного історично-культурного простору.

Міфопоетика зосереджує процес розуміння твору мистецтва на міфологічному наративі, що є невід'ємною складовою його архітекtonіки. У різнопланових структурах міфологічного твору, соціально-історичному контексті, естетичному світогляді митця дослідники виявляють «міфемі», «міфологеми» та «міфологічне забарвлення» (терміни Ж. Дюрана). Порівняння авторської інтерпретації з архаїчним, античним, біблійним чи національно-історичним міфом допомагає

розкрити не лише трансформації певного міфу (шляхом виявлення втрат міфем, їх інтерполяцій з інших міфів), але й факт його новоутворення. Тому поняття міфема як найменшої значеннєвої одиниці міфологічного дискурсу є у роботі ключовим, оскільки міфема, за словами Ж. Дюрана, визначає поняття самого міфу: «Про міф можна говорити у випадку статистичного досягнення необхідної кількості міфем» [7, 344]. Маючи структурну природу («архетипну» за К. Юнгом або «схемну» за Ж. Дюраном), міфема може містити міфологічний мотив, сюжет, символ, образ тощо. Міфема, що залучається до поетичного твору, втрачає свої «автохтонні характеристики та функції», перетворюється у міфологему. Міфологема як «образна ozdoba чи сюжетна канва, що вже стала традиційною», поширюється в художній літературі «на рівні асоціацій із міфічними прототекстами, алюзій, ремінісценцій, цитат тощо» [7, 54]. Виражений міфемою та міфологемою повтор формальної схеми міфу приховується у змістах, які відрізняються від наративної схеми твору. При повторі імпліцитної схеми міфем у художньому творі оповідь набуває ознак притчі або параболи.

У системі міфологічного мислення міфема / міфологема тлумачаться як трансформований у міфі й ритуалі архетип. Вони належать до вторинних мов культури, що виконують функцію знаків, які замінюють цілісні ситуації й сюжети, несуть у собі пам'ять про первинні образи. Міфема / міфологема є метонімічним символом-знаком, що базується на певному архетипі або на взаємодії кількох архетипів.

У художніх текстах трансформації міфологем відбуваються у системі вертикальних контекстів, що передбачає нашу роботу з метою виокремлення їхніх значень на трьох текстових рівнях: а) гіпотекстовому, б) текстовому, в) гіпертекстовому (за термінологією французького літературознавця Жерара Женетта з праці «Палімпсести» (1982) [8]). Основними контекстами, в межах яких формуються нові міфологеми на гіпотекстовому рівні, є лексико-семантичний, фразеологічний і синтаксичний, на текстовому — хронологічний і характерологічний, на гіпертекстовому — контексти творчості автора та сучасної йому літератури, контекст жанрово-стилістичної традиції та міжнародний жанровий контекст. Розгляд тексту літературного твору з використанням здобутків семіотики та структуралізму дозволяє наблизити літературознавство до точних наук, уникнути розпливчастості і суб'єктивізму.

Ми пропонуємо аналізувати міфологічні елементи художніх творів на зазначених рівнях, відмічаючи імпліцитний / експліцитний характер їхнього втілення та відповідність значенню первинного міфу, що дозволяє реалізувати такі завдання дослідження:

— визначити зміст та функції міфологічних елементів, що використовуються автором для створення міфологічного світу художнього твору, їхню відповідність значенню первинного міфу;

— виокремити структурні елементи тексту та контексти (тематичний, композиційний, хронологічний, характерологічний, сюжетний), на яких відбувається формування значень міфологізмів;

— систематизувати на кожному з текстових рівнів міфологічні елементи, які беруть участь у формуванні міфопоетичності, історичності та символічності тексту;

— встановити кореляцію семантичних трансформацій міфологічних елементів та структур тексту.

На гіпотекстовому рівні елементами аналізу є структурні елементи міфологічного твору та жанрово-семантичні компоненти тексту. Ми виділяємо, насамперед, структурні елементи тексту, в яких відбувається формування авторського міфологізму, визначаючи місця концентрації міфологем, експліцитний / імпліцитний характер їхнього використання, динаміку зміни їхніх значень у структурі авторського тексту. Характерними для міфологічної драми є такі структурні елементи: а) заголовок, б) підзаголовок (авторське визначення жанру твору), в) експозиція, г) зав'язка, д) розвиток дії і кульмінація, е) розв'язка, є) епілог. У семантичних полях зазначених елементів ми й визначаємо наявність авторського міфологізму, його функції і трансформації у порівнянні з первинним міфом. Важливими елементами міфопоетичного аналізу на гіпотекстовому рівні є жанрово-семантичні компоненти (ліричний, драматичний, епічний, фольклорний), які у міфологічному творі зазвичай поєднуються. Експліцитне / імпліцитне використання автором міфологем у різних жанрових компонентах сприяє реалізації категорій міфопоетичності, історичності та символічності тексту.

На гіпотекстовому рівні розглядаються такі прагматичні елементи міфологічного твору, як: простір, час, система персонажів, мовні коди. Ми пропонуємо визначати міфологічні елементи у системі простору і часу («свого» (авторського) / «іншого» (міфологічного) / «межового» (синтезованого)), у системі персонажів (протагоністи, антагоністи, медіатори) та мовних кодів (символічні, інформаційні, інтеркультурні) ([1], [2]).

Головним об'єктом міфопоетичного аналізу художнього твору на текстовому рівні є система компонентів: тематичний, композиційний, хронологічний, характерологічний, сюжетний, у полі яких ми виявляємо та досліджуємо різні типи та форми міфологічних елементів, їхнє семантичне наповнення, уточнюємо динаміку змін їхніх значень.

На гіпертекстовому рівні, унаслідок семантичних трансформацій (поляризації чи інверсії)

значення міфологізму розвивається, що надає йому статусу історичного мегасимволу, котрий виконує еволютивну функцію — відтворює ментальні цінності суспільства в цілому і розуміння якого адекватне в межах мегатексту. Подальший розвиток приводить до переходу такого мегасимволу до розряду міфологічних концептів (суто язичницької культури, суто християнської культури, змішані чи трансформовані з концептів язичницької в концепти християнської культури [1]), які відтворюються у значній кількості текстів у межах циклу творів національної літератури чи у межах усєї культури.

Контексти гіпертекстового рівня мають пріоритетний вплив на створення нових міфологем — від них залежить вибір і репрезентація міфологічних елементів композиції та персонажів.

Отже, незважаючи на різні наукові позиції, сучасні міфопоетичні дослідження об'єднують спільне прагнення: встановити присутність міфологічних моделей у художніх творах, особливості їхнього функціонування, семантичного, жанрового та соціально-історичного навантаження. Такий підхід найбільш продуктивний для розгляду художніх текстів, де свідомо авторська міфотворчість нерозривно пов'язана зі спонтанним засвоєнням і відтворенням міфологічних парадигм. Використання запропонованої методології міфопоетичного аналізу художнього твору, на наш погляд, сприяє не лише системному дослідженню міфологізованого тексту, а й вивченню проблем міфологізації у світовій культурі взагалі, дозволяє поглибити уявлення про характерні особливості міфологізму в національній літературі, усвідомити її самотність.

ДЖЕРЕЛА

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. — М. : Прогресс, 1974. — 156 с.
2. Граудина Л.К. Коннотативные значения языковых единиц в стилистических фигурах / Л.К. Граудина // Словарь. Грамматика. Текст. — М. : Наука, 1996. — С. 342–351.
3. Коляда О.В. Поняття «міфопоетика» / О.В. Коляда // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2005. — № 22. — С. 198–199.
4. Низамиддинов Д.Н. Мифологическая культура / Д.Н. Низамиддинов. — М. : Гелиос, 1993. — 46 с.
5. Новикова М.А. Методика анализа символических значений / М.А. Новикова, Г.Е. Данилова. — Симферополь : из-ние Симф. гос. ун-та, 1995. — 130 с.
6. Blumenberg H. Arbeit am Mythos / Hans Blumenberg. — Frankfurt am Main. : Suhrkamp, 1979. — 699 s.
7. Durand G. Figures mythiques et visages de l'oeuvre: de la mythocritique a la mythanalyse / Gilbert Durand. — Paris : Dunod, 1992. — 364 p.
8. Genette G. Palimpsestes La literature au second degree / G. Genette. — Paris, 1982. — 146 s.

В статье рассматривается мифопоэтический анализ как аналитический метод исследования художественного произведения, который позволяет выявить мифологические мотивы, сюжеты, образы на различных текстовых уровнях и в разных контекстах, определить их функции и влияние на реализацию авторской идеи.

Ключевые слова: мифопоэтика, мифологический элемент, мифопоэтический анализ, мифема, мифологема, текстовый уровень, контекст.

The article examines mithopoetic analysis as an analytical method for the study of literary work, which allows to identify mythological elements, stories, images on various text levels and in different contexts, to determine their function and impact on the implementation of the author's ideas.

Key words: mithopoetics, mythological element, mithopoetic analysis, mytheme, text level, context.